

ISSN 2710-3056

Grail of Science

Periodical scientific journal

No 7 August
2021

The issue of journal contains

Proceedings of the II Correspondence
International Scientific and Practical Conference

**SCIENTIFIC RESEARCHES AND METHODS
OF THEIR CARRYING OUT: WORLD
EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES**

held on August 27th, 2021 by

NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine)
LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria)

 OU CI
Open Ukrainian Citation Index

Euro Science Certificate № 22306 dated 26.07.2021

UKRISTEI (Ukraine) Certificate № 233 dated 25.02.2021

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

СЕКЦІЯ XVII. ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

СТАТТІ

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК
ФАКТОР ПІДТРИМКИ ПОЛІТИКИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
Слободянюк О.М. 223

ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА В ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ
ПРОСТОРІ
Толочко С.В. 233

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КРАУДСОРСИНГ
Ходаковська О.О. 240

ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У СЕКСУАЛЬНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
Кравець В.П., Кравець С.В. 244

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ
Бордюг Н.С. 258

СТУДЕНТООРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ В АГРАРНИХ
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Хомич В.І. 262

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

BASIC CONCEPTS OF THE THEORETICAL PHYSICS SECTION «THERMODYNAMICS
AND STATISTICAL PHYSICS» FOR STUDENTS OF THE SPECIALTY «SECONDARY
EDUCATION (PHYSICS)»
Odnodvoretz L. 266

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ПІЗНАЄМО
ПРИРОДУ»
Коршевнік Т.В. 269

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
Канівець А.Ю. 272

РОЛЬ ДІЛОВОЇ ГРИ НА УРОКАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
Сірант Н.П., Мисик О.С. 275

СУЧАСНА АРТ-ОСВІТА: НОВАЦІЇ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
Алексеева С.А. 277

DOI 10.36074/grail-of-science.27.08.2021.045

ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У СЕКСУАЛЬНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Кравець Володимир Петрович

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Тернопільський національний педагогічний університет ім.В. Гнатюка,
Україна

Кравець Світлана Володимирівна

кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу
Тернопільський національний педагогічний університет ім.В. Гнатюка,
Україна

Анотація. В статті зроблено порівняльний аналіз співпраці сім'ї та школи в Україні та зарубіжжі з питань сексуальної соціалізації учнівської молоді. Сформульовані вимоги до організації сексуальної освіти та статевого виховання школярів різної вікової категорії. Охарактеризовано обсяг бажаних знань учнів зі сексуальної проблематики. Визначено основні завдання сім'ї та школи в сексуальній соціалізації дітей, показано шляхи їх співпраці.

Ключові слова: сексуальність, сексуальна освіта, статево виховання, сексуальна соціалізація, контрацептивна культура, абстентивна програма.

Сьогодні вже ніхто не вважає, що статевою функцією можна управляти, тримаючи дітей і підлітків у неучтві. Не випадково, починаючи з кінця XX століття в Європі сексуальну освіту стали викладати у переважній більшості країн. Навіть католицька Церква, яка тривалий час не схвалювала запровадження в закладах освіти сексуальної соціалізації, змінила своє ставлення до неї. «Я вважаю, що ми повинні забезпечити статево виховання в школах», - заявив Папа Римський Франциск. - "Секс - це дар від Бога...". На його думку, не в кожній сім'ї через сімейну ситуацію чи неготовність батьків говорити про сексуальність можлива якісна сексуальна освіта: "Школа це компенсує", - сказав він, додавши, що якщо сексуальна освіта не передбачена, то "порожнеча буде заповнена будь-якою ідеологією".

Демократичне суспільство відмовляється від жорсткої регламентації й уніфікації сексуального життя, віддаючи перевагу плюралізму і толерантності. Сексуально-еротичну техніку, мотивацію, вікові межі, кількість і навіть стать сексуальних партнерів все частіше визнають приватною справою індивіда чи пари. Істинні моральні цінності стали підмінитися хибними, отримали розповсюдження «етичний нігілізм і релятивізм», руйнуються усталені

культурні цінності і у сфері взаємин статей. Часто не без сарказму говорять про подружню вірність, цнотливість, чистоту взаємин юнаків і дівчат, здавна властивих українському менталітету. Люди стали спокійніше ставитися до того, що інтимні стосунки відкрито показують у кіно й на телебаченні, але в більшості з них перехоплює, як і раніше, дихання, якщо вони стикаються з «цим» у поведінці своїх дітей.

Однак нинішні програми статевої просвіти, як і століття тому, нерідко обмежені фізіологічними та медичними аспектами і нехтують педагогічні, забуваючи про той багатий вітчизняний психолого-педагогічний спадок, який вимагає вивчення і подальшого переосмислення з урахуванням норм моралі, що змінилося, сучасних умов життя. Вони найчастіше побудовані так, щоб розповісти дітям якомога більше про різноманітні відхилення від норми, збочення. Тобто дітям дається забагато інформації про гріхи як про норму, що негативно позначається на їх психіці.

В Україні ставлення до сексуальної просвіти було і залишається суперечливим. Якщо статеve виховання як аспект морального виховання визнавалось і заохочувалось ученими, то питання сексуальної просвіти було наповнене суперечностями. Необхідні з точки зору суспільної доцільності обмеження сексуальної активності породили крайні форми ідеологічних, моральних і побутових установок, згідно з якими сексуальні стосунки доцільні лише заради продовження роду і лише в цьому варіанті були сприйнятними і терпимими. Інформація про статеві стосунки розцінювалась як шкідлива для підростаючого покоління. Праці радянських педагогів з проблем сексуального виховання тривалий період зводились до проповіді творчої активності і спортивних занять як «замінників» статевої поведінки. Окремі педагоги, не заперечуючи сексуальну соціалізацію, вважають, що сексуальну освіту учнівська молодь повинна отримати шляхом самоосвіти – пошуком інформації та експериментуванням. Противники ж сексуальної просвіти без будь-яких перевірених аргументів заявляють, що вона неминуче потягне за собою психічні і сексуальні відхилення, пов'язані з розтабуванням заборон, що лежать у самій серцевині культури. Для того, щоб не допустити цього в школу, вони почали «переживати» за шкільні перевантаження школярів.

За останні десятиріччя наукове вивчення статі і сексуальності безумовно просунулось вперед, написані фундаментальні праці теоретичного і прикладного характеру, ведуться дослідження проблеми ґендерної та сексуальної соціалізації; статі і сексуальність розглядаються як найважливіші людські характеристики, робляться спроби розробки концепції сексуального і ґендерного виховання сучасних школярів. На особливу увагу заслуговують монографії та дисертації Т. Говорун, І. Даценко, О. Кікінежді, Т. Паничок, Л. Яворської та інших.

Традиційно сексуальна соціалізація в європейських країнах фокусується на потенційних сексуальних ризиках, таких як незаплановані вагітності та ЗПСШ, тобто посилюється акцент на попередженні проблем, які стосуються інтимної сфери і сексуальності людини. Експерти ж переконані, що такий підхід є негативним, так як орієнтований лише на проблему, а це не завжди відповідає допитливості, інтересам, потребам і накопиченню досвіду молоді і тому не

здійснює належного впливу на їх поведінку. На нашу думку, вона повинна починатися з формування принципово позитивного ставлення до сексуальності та сексуального здоров'я, доносячи інформацію про приємні аспекти сексу і відносин. Більше уваги слід приділяти сексуальній впевненості та різноманітності, вихованню толерантності до нетрадиційних сексуальних орієнтацій і розвиткові навичок захисту від сексуального насильства.

В процесі сексуальної соціалізації доцільно передбачити розгляд медичних (планування народжуваності і попередження передчасної вагітності), соціальних (права людини і дитини), виховних (формування зрілості) і релігійних (незайманість) аспектів. Вона переслідує наступні цілі: оцінка інтимності, емоційності і сексуальності людини; розробка словника сексуальних термінів; вивчення питань виникнення і розвитку життя; усвідомлення своєї сексуальності; моніторинг сприйняття дітьми сексуальної інформації та власного сексуального розвитку; вивчення різних проявів людської сексуальності тощо.

В процесі дослідної роботи ми дійшли висновку, що сексуальну освіту та статево виховання слід починати змалку, принаймні до настання статевої зрілості та до першого статевого контакту. Це підтверджує й автор популярних книг щодо сексуальної просвіти Ю. Прокопенко, який мудро формулює її головний принцип: «Краще на рік почати раніше, ніж на день пізніше» [1]. Початкова школа найкраще підходить для того, щоб навчити дітей базовим знанням, які пізніше будуть розширені. Експерти кажуть, що занадто пізно починати статево виховання, коли діти вже знаходяться в пубертатному віці. Варто уточнити, що в молодшому шкільному віці дітям слід давати не знання про сексуальність чи секс, а інформацію про своє тіло і його особливості.

Сексуальна проблематика – дуже обширна. Вона і про те, як функціонує і змінюється тіло, і про відмінності між чоловіком і жінкою, і про розвиток нового життя, і про приємні і неприємні відчуття, і про межі і безпеку тощо. Вектор сексуальної освіти повинен спрямовуватися не на заборону статевого стосунку, а на зменшення ризику захворювань, що передаються статевим шляхом. В зарубіжних школах дітей вчать не соромитися своїх відчуттів і сексуальних поривів, а також вчать керувати ними. Щодо України, то переважна більшість рекомендацій спрямована на вироблення у школярів установок і навичок фізичної гігієни винятково лише на основі психологічної установки страху перед зараженням ВІЛ/СНІД та можливими вагітностями.

Сексуальна соціалізація підростаючого покоління включає в себе три складові частини – сексуальну освіту, статево виховання та формування сексуальної культури. Головні переваги сексуальної освіти полягають у тому, що: діти та підлітки, які опанували систематичний курс сексуальної освіти, більше знають про сексуальність, і їхні знання достовірніші; знання полегшують розуміння і толерантність до чужих поглядів і поведінки; зменшують кількість підліткових вагітностей і абортів; майже всі сучасні шкільні програми сексуальної освіти поряд із сексологічною інформацією обговорюють широке коло морально-психологічних проблем, дуже важливих для підлітків; інформована в питаннях сексуальності людина може уникнути багатьох проблем у власному житті і в сексуальному вихованні своїх дітей.

Визнаючи важливість сексуальної освіти, фахівці в один голос заявляють

про серйозні термінологічні проблеми. Суттєвою причиною ускладнення спілкування, пов'язаного зі сексуальною соціалізацією дитини, є брак мовних засобів вираження і властивий багатьом людям страх самовираження. Зрештою, терміни «*пiхва*», «*пеніс*», «*коїтус*» не всім відомі, та й не дуже зручні, так як латинь вписується далеко не в кожен мову. Є кілька категорій таких слів, кожна з яких наділена специфічним емоційним контекстом.

Є термінологія фахівців - вищий науковий рівень мовного спілкування щодо сексуальності та сексуальної поведінки. В професійному середовищі (біологи, зоологи, медики, психологи тощо) використовується наукова мова, що описує репродуктивні процеси і статеву поведінку в цілому. У людей це коїтус, статевий акт, а в юридичних документах – “статеві зносини”. Біда цих термінів у тому, що вони видаються надмірно формальними, оцінними і холодними, особливо коли йдеться про близьких людей. Та й до реального людського сексуального життя вони не мають ніякого відношення. Тим більше до педагогіки. Інша частина лексики для описання сексуальності - ненормативна. Але соромітна мова викликає більше огиди, ніж прагнення спілкуватися на ній. Третя частина лексики – інфантильно-наївна (дитяча) термінологія, яка, власне, найчастіше використовується батьками в їх виховних бесідах з дітьми.

Несприйнятність “дитячої”, “вульгарної”, “наукової” мов часто зводить спілкування педагога і учнів до мовного вакууму, що компенсується лише багатозначними натяками. Тому одна зі серйозних проблем прикладної соціокультурної сексології полягає в ознайомленні людей не лише з термінологічним словником сексології, але й в умінні користуватися мовою, причому з раннього дитинства, прищеплюючи тим самим певну сексуальну культуру і підвищуючи її рівень [2].

Аналізуючи сучасну ситуацію, можемо зробити висновки, що нині ставлення батьків до сексуальної освіти та статевого виховання, істотно змінилося порівняно з ХХ-м століттям: статеве виховання не є більше темою суперечок між вчителями і батьками. Дослідження вітчизняних педагогів показали, що батьки позитивно ставляться до сексуальної освіти у школі, не намагаються покласти відповідальність на учителів, а самі беруть у цьому активну участь; змінилася позиція батьків щодо сексуальності їхніх дітей. Вони сприймають сексуальні потреби своїх дітей; заборони та репресії сьогодні не стоять у центрі дискусій про сексуальність і статеве виховання.

Сексуальна соціалізація дитини, на наше переконання, має починатися з батьків. Батьки не лише на рівні відповідей на запитання дітей, не лише на рівні коментарів щодо побаченого чи почутого дітьми, але й на рівні особистого прикладу дають дітям певну “сімейну школу”. Батькам в якості першого кроку треба відповісти для самих себе на ряд питань, які можуть виникнути в майбутньому у їх малюків. Сформулювати для самих себе свою власну позицію щодо статі, ґендеру, сексу, інстинктів, орієнтації. Позиція є у всіх, а ось сформульована, вербалізована - не у багатьох. Вербалізація своєї позиції для самих себе - це перший крок батьків, яким не варто нехтувати. Таким чином, формується готовність до будь-якої розмови, коли б вона не відбулася.

Батькам варто пам'ятати, що у дітей дошкільного та молодшого шкільного

віку сексуального інтересу не буває апіорі. До трьох років дитина повинна ідентифікувати свою стать. При цьому важливо робити акцент не лише на статевих органах, але й на інших ознаках, заняттях, властивих одній чи іншій статі. І пам'ятати, що діти допитливі, пізнають світ, а непристойність деяким діям надають дорослі. Банально в дослідженні згадувати про відповіді на дитячі питання щодо появи на світ. Сьогодні розмови про капусту і лелеку видаються архаїчними. Всі добре розуміють – дітей треба готувати до дорослого життя з врахуванням сучасного сприйняття світу. Маленьким дітям дошкільного віку 3-5 років достатньо сказати просто правду без казкових чудес: "Тебе народила мама", а на додаткові питання відповісти "з животика", "в пологовому будинку" тощо. Звісно, з часом кількість і складність питань суттєво зростає. Варто запам'ятати просту формулу: скільки питань-стільки відповідей.

Чимало батьків висловлюють сумнів у власних можливостях говорити зі своїми дітьми на сексуальні теми, а тому не квапляться обговорювати з дитиною проблематику сексуальних стосунків, сподіваючись, що колись все якось владнається, що чим довше діти не будуть інформовані, тим пізніше почнуть статеве життя. І часто воно насправді вирішується – ази статевого виховання дошкільники та школярі молодших класів засвоюють від "освіченіших" однолітків, зі соціальних мереж, куди діти дуже рано проникають, з екранів телебачення, з випадково підслуханих розмов дорослих і спільних фантазій з колегами.

Особливо складними для батьків і дітей є розмови про сексуальність, її ґендерні особливості. Фахівці переконують, що цікавість до сексуальної тематики – нормальна для дітей, однак, якщо не пояснити все заздалегідь, вони матимуть хибні уявлення про статеві стосунки. Батьки не повинні бути останніми в розмовах з дітьми про сексуальність та міжстатеві стосунки. Говорити на цю тему буде легше, якщо від початку з дитиною говорили про потреби тіла, любов, ласки, взаємини, якщо це стало частиною сімейних стосунків. При цьому інформація про секс повинна бути не залякувальною, а підтримувальною.

Батьки повинні говорити з дитиною і про сексуальні стосунки. Цього не уникнути. Можна ухилитися від розмови про статеве дозрівання, давши їй книги чи адреси відповідних інтернет-сайтів, чи переклавши відповідальність на фахівців. Взагалі слід пам'ятати, що розмова про сексуальні стосунки - це не розмова про статевий акт. Це швидше розмова про анатомію, здоров'я, повагу, відносини, гігієну і безпеку, тобто про природні і нормальні речі, про які дитина й так дізнається. Коли б батьки не почали з дитиною розмову про це, її обов'язково треба вести в контексті стосунків взагалі – як ставитися до людей, як добре бути чуйним і як чудово відчувати любов до когось, яка відмінність між агресивністю і впевненістю в собі, обстоюванням власної позиції.

Щодо розмов батьків з підлітками про секс можна, на нашу думку, скористатися наступними рекомендаціями: говорити з підлітками про секс треба прямо, використовуючи прості слова для описання відчуттів і дій; обговорення повинні розпочинатися з раннього віку, поки з дитиною можна налагодити хороший контакт; варто пам'ятати, що підлітків нітять розмови про секс; розмови з підлітками про секс не означають необхідності обговорювати

особистий сексуальний досвід батьків; абстрактними розмовами справа не вирішується, необхідно постійно вести діалоги про цінності і норми моралі з розглядом прикладів; розмови про секс і різноманітні сексуальні практики (не обов'язково генітальні) є важливою частиною дорослішання.

Звісно, говорити з підлітком на теми сексу і сексуальності, а також вагітності в перший раз достатньо складно, але в педагогіці апробована і підтверджена низка рекомендацій з цього приводу:

1. Треба пояснити, що сексуальний потяг - це природньо.
2. Не треба чогось недоговорювати, вважаючи, що дитина й так вже це знає.
3. Гумор може допомогти розрядити обстановку, треба бути простішим.
4. Треба завжди формулювати і аргументувати свою точку зору.
5. Доцільно загострювати увагу на емоційній стороні взаємин.
6. Є сенс хвалити дитину за задані запитання.
7. Розмовляючи з підлітком про секс відкрито і чесно.
8. Найголовніше – ні в якому випадку не лякати підлітків!

Важливим завданням сексуальної соціалізації є формування правильного ставлення до цнотливості. Сьогодні європейська молодь не сприймає християнської релігійної концепції цнотливості, провідною ідеєю якої є думка про те, що будь-яка статева активність гріхозна, за винятком статевого життя в освяченому церквою шлюбі, що має метою продовження роду (А. Альтмейер, В. Бартоломойз з Німеччини; Н. Біенжеліч, А. Дукіч з представники Хорватії; Дж. Добжанська, М. Ткачук з Польщі).

Батьки можуть (і повинні!) розповісти дитині про небезпеки, що пов'язані з раннім початком статевого життя. Дочасні сексуальні стосунки передовсім небезпечні для репродуктивного здоров'я: можлива рання вагітність може привести до абортів і далі до низки гінекологічних захворювань. У дівчат з досвідом статевого життя в 3–4 рази вища гінекологічна захворюваність, ніж у їх одноліток, що не мають такого; дуже велика ймовірність безпліддя тощо; стрес, шок, неадекватні психічні реакції.

Дуже важливо надати школярам інформацію про хвороби, що передаються статевим шляхом, і можливість заразитися деякими з них побутовим (позасексуальним) шляхом (наприклад, у громадських місцях, туалеті, басейні). Вчителі і особливо батьки не мають повідомляти дітям спеціальних знань про венеричні хвороби, але повинні донести до дитини основну інформацію про джерела зараження, симптоми хвороб і їхні наслідки в разі відмови від лікування. Важливо, щоб вона чітко зрозуміла, що деякими хворобами можна заразитися не лише статевим шляхом, а й використовуючи рушники, що належать хворим особам. Шкільна освіта, загалом дає дітям добрі знання щодо цих питань, однак це не означає, що батьки повинні оминати ці теми.

Сім'я, таким чином, є першим сексуальним педагогом і тим, хто закладає перші цеглини в становлення сексуальності, побудову ідентичності та психічного життя. Разом з тим, в різних сім'ях неоднакові умови для реалізації завдань статевого виховання. У цьому сенсі школа є інституцією, яка може виконувати "вирівнювальну" функцію, коли багато батьків через різні причини

не можуть реалізувати виховні завдання статевої соціалізації. По-перше, у школі працюють фахові педагоги, які готові до статевого виховання школярів. По-друге, у школи є можливості для створення міждисциплінарних професійних команд, куди входять лікарі, психологи, соціальні працівники, громадські активісти, волонтери, щоб виконувати завдання всебічного сексуального виховання.

Школа може взяти на себе відповідальність за проведення сексуальної соціалізації, але для цього необхідно виконати деякі умови. По-перше, розробити курс, котрий включає роботу з психологом, лікарями, біологами. По-друге, забезпечити кожну школу такими фахівцями, причому досвідченими і підготовленими. По-третє, що найскладніше, отримати згоду від батьків. Адже розповідати про контрацепцію дев'ятикласникам вже пізно. Починати сексуальну просвіту слід з класу п'ятого-шостого, але для батьків це ще несвідомі маленькі діти.

Школа повинна: визначити необхідний зміст сексуальної соціалізації на кожному етапі розвитку дитини, проаналізувати організацію щоденного шкільного світу як фактор сексуальної освіти, прийняти стратегії дизайну педагогічного втручання і організувати способи спільної роботи з батьками та іншими установами. При цьому сексуальна просвіта має йти в двох напрямках: батьків і дітей. Саме батьки, передовсім, повинні навчитися надавати дітям необхідну й правдиву інформацію про секс і в тому обсязі, який вважають правильним.

Педагоги в багатьох зарубіжних школах школах висловлюються за включення проблем сексуальної освіти в різні шкільні предмети: біологічних аспектів в уроки біології, медичних – у заняття з гігієни, соціальних – в уроки історії, моральних – у спеціально організовані дискусії. Її елементи інтегровані і в інші предмети (громадянської освіти, соціальної орієнтації, охорони здоров'я, філософії, релігії, мовних предметів або фізичної культури). Іноді сексуальна освіта вивчається як окремий предмет. Фахівці з Євросоюзу, виходячи з того, що предмет, в рамках якого надається сексуальна освіта, неоднаковий в країнах Європи, вважають доцільним її міждисциплінарний характер. Такий підхід, на нашу думку, викликає більш здорове ставлення дітей до питань сексуальної просвіти. Чимало сучасних німецьких педагогів (В. Брецінка, Н. Ключе, А. Флітнер, Г. Гунтер) рекомендують під час вивчення певних тем роздільне навчання хлопців і дівчат. Особливо це стосується таких тем, як «Інтимна гігієна» та «Сексуальне насилля». На думку української дослідниці О.Бялик, особливе місце посідають інтегровані програми, в яких актуальні проблеми статі розглядаються з позицій особистості учня [3].

Тривалий час в західному світі точилася дискусія між прихильниками абстентивних та проконтрацептивних учбових програм зі сексуальної освіти. Абстентивні програми зі статевого виховання молоді навчали школярів, що утримання від сексуальних стосунків дарує свободу від відчуття провини, сумніву та тривоги, гарантію від захворювань, що передаються статевим шляхом, небажаної вагітності, згубного впливу абортів на організм жінки. Але численні дослідження показали, що програми, які використовують тільки абстиненцію, не працюють. Учні потребують інформації про те, як запобігти

непередбаченим вагітностям, ВІЛ та іншим ЗПСШ. Вони слабо орієнтуються в засобах контрацепції, не знають, де їх можна дістати. Ознайомлення з абстентивними програмами засвідчило, що тут було дуже багато неправдивої, спотвореної інформації, некоректних рекомендацій, «страшилок. Тобто можна констатувати, що подібні програми значною мірою дезінформували молодь, даючи в основному ненаукові знання про сексуальне життя.

Значно ефективнішими виявилися програми, які поєднували поєднання абстентивного з проконтрацептивним підходом. Висувався аргумент, що навчання прийомам контрацепції не зашкодить тим, хто утримується від сексуальних стосунків, але допоможе сексуально активним. Такі програми часто називають програмами "інтегрованої сексуальної освіти". Прихильники такого підходу вважають, що статеве виховання має стати засобом залякування молоді венеричними захворюваннями.

Варто зазначити, що жодна з діючих програм не прискорює початку сексуального життя школярів: дебют або відтермінується, або просвіта робить його впорядкованішим, менш ризикованим. При цьому програми, які не просто закликали підлітків не квапитися розпочинати статеве життя, але й навчали їх правилам безпечного сексу, є ефективнішими від тих, які пропагували тільки сексуальне утримання.

В початковій школі дітям цікаві наступні теми: догляд за організмом, основи розумного харчування, підтримання фізичного стану тіла; психічні і фізичні зміни, пов'язані з пубертатом; назви і функції органів розмноження; поняття інтимності та приватності і поваги до приватного життя; право на безпеку і захист; відтворення живих істот; рівність між дівчатами та хлопчиками; запобігання сексуальному та ґендерному насильству; різні сімейні ситуації і сімейні ролі; до кого можна звернутися за допомогою; поняття про вагітність.

Вже у віці 13-15 років тематика бесід зі школярами ускладнюється: сімейні ролі і стосунки в сім'ї; симпатія, дружба, кохання, способи їх вираження; особливості сексуальної поведінки; відмова від сексуальної близькості до шлюбу; неадекватні сексуальні стосунки; наслідки сексуальних стосунків між підлітками; вагітність у підлітковому віці; техніка запобігання сексуальним приставанням, домаганням та насильству; формування здатності слухати різні точки зору і сприймати права інших людей на іншу точку зору; причини, симптоми, лікування, профілактика та передача інфекції, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ; правила безпеки, пов'язані з Інтернетом.

У нашій експериментальній роботі у старших класах теми ускладнювалися - полюції та ерекції; менструації; нестабільність емоцій, таких як перепади настрою в період статевого дозрівання; розвиток позитивного ставлення до своєї сексуальності; основні аспекти людської сексуальності; природа цілі та технології знайомства; взаємозв'язок між змінами в період статевого дозрівання і здатністю до зачаття і народження дітей; прокреативна діяльність людини; профілактика небезпечних захворювань, пов'язаних зі сексуальністю; альтернативи дошлюбної сексуальної активності для вираження почуття і прихильності; детермінанти здорової вагітності; наявні варіанти пологів; знання та навички, необхідні для того, щоб стати компетентним батьком чи матір'ю; важливість ролі матері і батька.

Заслуговує на увагу французький досвід організації в колежах та ліцеях

трьох сесій сексуальної освіти, які зосереджуються на не лише на біологічних знаннях, а й на психологічних, емоційних, соціальних, культурних та етичних вимірах сексуальності, пов'язують і доповнюють різні уроки, що викладаються в класі, інтегрують всі знання в кожній голові. Сесії проводяться у формі дебатів, що розширюють інформацію щодо профілактики (СНІД, ЗПСШ, контрацепції) до більш екзистенційних питань: розмови про себе, своє тіло, стосунки з оточуючими, почуття кохання, стосунки між хлопчиками і дівчатками, сексизм, гомофобія. Між школярами на сесіях поширюються "інформаційні бюлетені" про сексуальне насильство, статеве дозрівання, сексуальну орієнтацію, сексизм і гомофобію, контрацепцію, профілактику венеричних захворювань тощо. Без сумніву, цей досвід може бути використаний в школах України, позаяк про запровадження окремого предмету зі сексуальної освіти поки що не йдеться.

Доцільно звернути увагу педагогів на наступні закономірності в організації сексуальної просвіти: по-перше, необхідне зняття словесних заборон. Підліток не повинен каратися за вживання слів, що стосуються сфери статевого стосунків; по-друге, відкритість і щирість при розмові на ці теми. Не можна відмовчуватися, переводити розмову на інші теми, червоніти, нітитися, висловлювати незадоволення чи несхвалення; по-третє, працюючи з молоддю різної статі, культури і релігії, треба бути обережним з так званими табутованими темами; по-четверте, необхідні якість і детальність пояснення. Якщо підліток відчує, що щось недосказане чи пояснене незрозуміло, то це, найшвидше, підштовхне його на самостійний пошук більш детальних відповідей, які знову ж таки можуть призвести до сумних результатів; по-п'яте, необхідна багатоаспектна, багатопланова сексуальна просвіта. Це означає, що не треба давати знання лише в одній якійсь конкретній галузі (фізіологія, соціологія, психологія, гігієна тощо), а інформація з однієї галузі повинна перетинатися з іншою або логічно впливати з неї; по-шосте, натуральність поведінки педагогів.

Вивчаючи постановку сексуальної освіти школярів, слід виділити принципи, дотримання яких обов'язкове: вся інформація, отримана дітьми з питань сексу повинна даватися виключно в контексті шлюбу та сім'ї; учителі не повинні вчити, дискутувати і знайомити учнів з друкованими матеріалами, що є незаконними і протиприродними в сексуальній практиці; речі, які є непристойними в очах громадськості не можуть бути використані в ролі наочних посібників учнями; вулична термінологія не повинна вживатися на уроках, мова вчителя повинна відповідати мові науки; обговорення, навчання та інструкції з використання контрацептивів повинні проходити в контексті сім'ї та шлюбу; будь-які порнографічні та непристойні книги та інші друковані видання, фільми, слайди відеокасети повинні бути виключені з навчання.

Дітям, підліткам, юнакам, а в подальшому і дорослим людям необхідна не лише інформація про сексуальну сферу людини, не лише знання фізіології статевого стосунків, а й формування відповідного та відповідального ставлення до них та їх реалізація у поведінці школярів, в тому числі формування правильного ставлення до кохання і шлюбу. За це відповідає статево виховання – процес, спрямований на вироблення якостей, властивостей, що дають змогу провести власну статеву ідентифікацію, сформувати здорове

ставлення до статі і сексуальності, і виробити необхідну (відповідно до моральних норм суспільства) поведінку людини стосовно представників іншої статі на всіх етапах життєдіяльності.

Статеве виховання охоплює низку питань, наприклад, таких як: самооцінка і почуття задоволеності собою і своїм тілом; особисті стосунки; сексуальні відчуття і реакції; різні думки і оцінки сексуальності; здатність вести розмову і приймати рішення; дорослішання. За допомогою статевого виховання людина вчиться використовувати можливості статі, уникати статевої розпусти, обмежувати прояв підвищеної чуттєвості, статевих збочень, пов'язувати статеві прояви з моральними установками, національними та віковими особливостями.

Одним з нескладних, але дуже важливих завдань статевого виховання є формування гігієнічних навичок, які формують у дітей, варто особливо виділити дотримання гігієни статевих органів. Не вдаючись у «технічну» сторону гігієнічних процедур, варто зазначити наступне: до чистоти й охайності статевих органів необхідно привчати як дівчаток, так і хлопчиків; гігієнічні процедури статевих органів необхідно робити на ніч перед сном і вранці після сну; нижню білизну необхідно привчати змінювати; особлива увага гігієні статевих органів повинна приділятися у період статевого дозрівання та зрілості [4].

Якщо дівчинка знає, що менструація – це одна з перших ознак дорослості, а до неї діти прагнуть, то їй зустрінуть менструацію відповідним чином. Це саме стосується і полюцій у хлопчиків. Підлітку варто розповісти про менструації, їх причини і природу, дівчина ж повинна бути в курсі того, що таке ерекція. Можна розповісти також і про роль цих явищ у зачатті і народженні дітей, і про статеві органи хлопчиків і дівчат, їх відмінності і функціонування.

Більшість дівчат добре і задовго до початку першої менструації поінформовані про цей процес, вони можуть підготуватися і зустріти його без особливих переживань. Немає нічого поганого в тому, що мама поговорить з донькою про прокладки і тампони, щоб дівчинка знала, що у неї є вибір. На окремих заняттях з дівчатами-підлітками обговорюється правильне використання продуктів жіночої гігієни у зв'язку з чистотою, використання та утилізація прокладок і тампонів.

Тут доречно буде порушити тему першого візиту дівчат до гінеколога. Чимало матерів узагалі не думають про такі відвідини лікаря своїми доньками, поки дівчина не повідомить про серйозні симптоми хвороби, які вже однозначно свідчать, що їй потрібна медична консультація. Матерям варто дотримуватися правила, яке твердить, що донька-підліток повинна вперше піти до гінеколога ще до того, як у неї виникнуть проблеми зі здоров'ям. Такий візит повинні здійснити разом. Попередньо матір має підготувати доньку до першої зустрічі з лікарем-гінекологом, пояснити їй, що таке гінекологічне обстеження, у чому воно полягає та як важливо дбати про жіноче здоров'я й регулярно проходити лікарські огляди. Розмовляти з донькою матір, звичайно, повинна дуже тактовно й делікатно, поважаючи інтимність дівчини й намагаючись зрозуміти її стан.

Серед важливих педагогічних завдань слід виділити і проблему

формування любові до свого тіла. Дитину слід переконувати, що її тіло є дорогоцінним, що воно належить лише їй, тому вона повинна його любити, за ним доглядати, дотримуючись гігієни. Вихованців, особливо дівчат, слід вчити одягатися так, щоб підкреслювати свої кращі сторони, приховуючи можливі вади фігури. Доцільно вчити дітей, що у кожної людини є свої інтимні місця: “Я не хочу, щоб ти зачіпав інших дітей за інтимні місця, а також не хочу, щоб інші діти торкалися тебе. Домовились? Тому вони і називаються інтимними...” Зазвичай, таких пояснень буває достатньо.

Як зазначають фахівці, статевая ідентифікація дівчат тісно пов'язана зі символікою бюстгальтера, який є свідченням їх належності до статеводозрілих жінок. Одягання першого бюстгальтера – надзвичайна подія в житті кожної дівчинки, і питання вибору його слід вважати не стільки психофізіологічною, скільки культурно-педагогічною проблемою. При цьому дівчинка повинна розуміти, що під час росту у зв'язку зі зміною рівня гормонів молочні залози можуть бути чутливими чи навіть хворобливими [5].

Окрім зазначеного, варто чітко сформулювати психологічні завдання, які має вирішувати підліток: пізнавати і приймати фізичні зміни в своєму тілі; розвивати здатність міркувати, вміння приймати рішення і вчитися на своїх помилках; вчитися піклуватися про себе і забезпечувати свою безпеку; усвідомити свою особисту відповідальність за своє життя і відмовлятися від потреби звинувачувати інших у своїх помилках; розвивати зрілі відносини з людьми своєї і протилежної статі; досліджувати цінності, що відрізняються від цінностей дорослих і рідної культури; розвивати свою сексуальну зрілість; прагнути до фінансової незалежності.

Низькою у підлітковому середовищі є і культура підтримання репродуктивного здоров'я. Про це свідчить, по-перше, відсутність лікування гінекологічних чи андрологічних захворювань, або практикування самолікування. По-друге, звертання до фахівців з тих чи інших захворювань на пізніх стадіях розвитку. По-третє, низький рівень звертань до лікарів, пов'язаних з попередженням венеричних хвороб і вагітності, а також з метою профілактичних оглядів.

На жаль, особливістю досліджень репродуктивного потенціалу молоді сьогодні є те, що вони стосуються здебільшого дівчат за відсутності аналогічних досліджень стосовно хлопців. В українських поліклініках дуже рідко можна зустріти лікаря-андролога, що безпосередньо займається проблемами здоров'я репродуктивних органів чоловіків. А про підліткового андролога говорити взагалі не доводиться. Разом з тим фахівці вважають, що репродуктивні проблеми сім'ї чи не у половині випадків пов'язані з неблагополуччям у статевій сфері саме чоловіків.

Є ще один аргумент на користь статевого виховання. Сьогодні все більше говорять про сексуальне насильство. Злочинці-гвалтівники дуже вміло вибирають саме тих, хто виявляється вразливим. Вони прекрасно знають, що якщо діти знайомі з науковими сексуальними термінами, отже, їх цьому навчили дорослі і, найшвидше, батьки. Такі діти напевно розкажуть вдома, що хтось намагався приставати до них. Саме тому люди, що вдаються до злочину, майже завжди вибирають жертву серед непроінформованих дітей, які нічого не

можуть розказати батькам, а отже погано захищені і перебувають в небезпеці.

З наймолодших літ їх треба вчити, що означає та в чому полягає так званий поганий дотик. Вони повинні вміти відрізнити його від нейтрального або приязного дотику. Треба навчити дітей не давати дозволу на поганий дотик. Це надзвичайно важлива й одночасно дуже важка тема, особливо, якщо проблема сексуального використання стосується наших найближчих і все це відбувається в сім'ї. Розмовляючи з дітьми, не можна оминати цієї теми.

Більшість європейських педагогів (Н. Баджос, М. Волдіке, Ф. Олесен, Х. Ніколе та інші) переконані, що, оскільки підлітки все одно стають сексуально активними і зупинити цей процес неможливо, варто навчати їх методам контрацепції, щоб уникнути небажаних наслідків ранніх статевих відносин [6]. Метод контрацепції повинен бути ефективним, зворотним і вільним від шкідливих впливів. О.Бялик в своєму дослідженні показала, що пропоновані дорослими знання про використання контрацептивів сприймаються підлітками як дозвіл на початок статевого життя, і в результаті після участі в подібних програмах кількість сексуально активних підлітків і кількість підліткових вагітностей зростає, так само як і захворюваність на інфекції, що передаються статевим шляхом.

Фахівці вважають, що підліткова контрацепція повинна відповідати наступним вимогам: висока ефективність; безпечність для здоров'я; зручність у застосуванні; доступність для придбання. При цьому слід враховувати сексуальні особливості дівчаток-підлітків, до яких відносяться: нерегулярне статеве життя; нерегулярні менструації (до 25%); недостатня сексуальна освіта; страх виявлення засобів контрацепції батьками чи близькими; вибір захисних засобів за "порадою" друзів; високий ризик ЗПСШ; декілька статевих партнерів. [4].

І хоч у статевому вихованні зарубіжжя значна увага приділяється проблемі сексуальної орієнтації, вітчизняна педагогіка поки що обходить стороною дану тематику. Тому завдання школи ні в якому випадку не повинно зводитися до формування тієї чи іншої сексуальної орієнтації. Діти просто повинні навчитися приймати всіх людей, незалежно від того, якої вони орієнтації, і як вони поведуться. Державна освітня місія повинна спрямовуватися не тільки на виховання школярів, але й на формування толерантності.

Сьогодні процес сексуальної соціалізації підростаючого покоління – має стати процесом кооперації між сім'ями і школою. У розробці відповідних програм шкільні колективи повинні виходити з врахування ставлення батьків до цих програм, враховувати їх інтереси і побажання. В європейських країнах, наприклад, часто робляться звернення до батьків із закликом взяти активну участь у створенні шкільних програм морально-статевого виховання, знайомитись з їх змістом і джерелами інформації. Має місце факт включення в програмний пакет навчальних курсів посібників для батьків, які обґрунтовують мету, тематику та основні шляхи досягнення програмних завдань. У багатьох випадках повний навчальний курс передбачає наявність тематичного відео для батьків, що характеризує його складні та суперечливі теми.

У Німеччині один раз на півріччя влаштовуються «батьківські тижні»,

протягом яких батьки можуть бути присутні на уроках з морально-статевого виховання. Перед початком кожного курсу зі статевої просвіти для батьків проводиться цикл семінарів, де вони самі відчують і обговорюють переваги та недоліки кожного курсу. Французькі програми сексуальної освіти передбачають спільні уроки батьків і дітей. Цим шкільна сексологія досягає ще однієї важливої цілі – сприяє зростанню взаєморозуміння між поколіннями.

Бажано перед початком занять з курсу сексуальної освіти провести інформаційну зустріч з батьками кожного класу, яка має на меті ознайомити батьків з програмою занять, рекомендованими підручниками, презентувати унаочнення (відеофільми, слайди, моделі, плакати). Батьки повинні мати можливість поставити запитання вчителю і висловити свої зауваження, а також власні думки з приводу інформації, яку вони отримали. На цій зустрічі вони повинні написати заяву, в якій виражають згоду або незгоду на участь їх дитини в заняттях.

Висновки. Багаторічний досвід і міждержавні порівняння дозволили нам виділити загальні закономірності, що характеризують успішну реалізацію сексуальної соціалізації. Серед них:

- Сексуальна соціалізація не призводить до підвищення сексуальної активності, ризикованої сексуальної поведінки або захворювань, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ-інфекції.

- Сексуальна соціалізація може вважатися успішною, якщо вона має один або декілька з наступних результатів: відтягування моменту настання статевої активності; зменшення кількості незахищених статевих контактів; вироблення навичок використання контрацептивних засобів.

- Сексуальна соціалізація може бути успішною, тільки якщо статева проблематика розглядається і обговорюється відкрито, як позитивна, інтегративна частина здоров'я.

- Молодь, в т.ч. учнівська, повинна знати про сексуальність не лише з точки зору ризиків, але й з точки зору її потенціалу, щоб розвинути позитивне і відповідальне ставлення в цій сфері, досягати обґрунтованого вибору в їхньому розумінні особистого життя, стосунків з іншими і сформувати установку на шлюб та сім'ю.

- Кінцевою метою сексуальної соціалізації має стати бажання прищепити почуття відповідальності щодо підліткової активності і дати хлопцям і дівчатам можливість приймати правильні рішення, встановлюючи свої власні сексуальні кордони.

- Сексуальна освіта та статеve виховання не повинні бути тимчасовою кампанією, потрібна постійна робота в цьому напрямку.

- Сексуальна соціалізація буде результативною лише при умові тісної співпраці сім'ї і школи. Школа є інституцією, яка може виконувати "вирівнювальну" функцію, коли багато батьків через різні причини не можуть реалізувати виховні завдання статевої соціалізації. У розробці відповідних програм шкільні колективи повинні виходити з врахування ставлення батьків до цих програм, враховувати їх інтереси і побажання.

- При цьому сексуальна просвіта має йти в двох напрямках: батьків і дітей.

Саме батьки, передовсім, повинні навчитися надавати дітям необхідну й правдиву інформацію про секс і в тому обсязі, який вважають правильним.

Список використаних джерел:

- [1] 1. Прокопенко, Ю.П. (2014). *Откровенный разговор про ЭТО для тех кому за ...* Москва: ЭКСМО. - 384 с.
- [2] Кащенко, Е.А. (2015) *Sex: реальный и виртуальный*. Москва: Издательские решения,
- [3] Бялик, О.М.(2017) *Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу* (дис. докт. пед.наук). Уманський педуніверситет, Умань, Україна.
- [4] Кравець, В.П. (2016). *Сексуальна педагогіка. Навчальний посібник*. Тернопіль: ТНПУ.
- [5] Богданович, Л.А.(2015). *Предисловие к книге: Р. Борман. Молодежь и любовь*. Москва: Наука.
- [6] Rogow, D. & Haberland, N. (2009). *It's all one curriculum volume 2: activities for a unified approach to sexuality, gender, hiv, and human rights*, Вилучено із https://www.popcouncil.org/uploads/pdfs/2011PGY_ItsAllOneGuidelines_en.pdf